

Testilautakunta

MONIKULTTUURISUUS JA LASTEN PSYKOLOGINEN ARVIOINTI

Päivitys 24.4.2018

Lasten monikulttuurisessa psykologityössä ja -tutkimuksessa edellytetään yleisohjeiden lisäksi myös tässä esiteltävien erityisohjeiden tuntemista. Monikulttuurisilla lapsilla tarkoitetaan tässä yhteydessä pääasiassa maahanmuuttajavanhempien lapsia. Ohjeita voi rajoitetusti soveltaa myös tilanteissa, joissa lapsen vanhemmista toinen on maahanmuuttajataustainen.

Monikulttuurisen lapsen psykologiseen arviointiin on syytä varata tavallista enemmän aikaa, jotta tutkimus olisi luotettava ja hyödyllinen lapsen kannalta. Lapsen kokonaistilanteeseen perehtyminen, useampien tutkimus- ja arviointimenetelmien käyttäminen, yhteistyö tulkin kanssa, samoin kuin laadukkaan tutkimuksen vaatima moniammatillinen yhteistyö vaativat oman aikansa.

Monikulttuurinen psykologinen tutkimus edellyttää tavallista perusteellisempaa lapsen taustatietojen keräämistä. Tämä puolestaan vaatii tiivistä yhteistyötä vanhempien ja/tai muiden lapsen hoitajien kanssa. Luottamuksen rakentaminen, kiireettömyys ja tulkin käyttäminen ovat edellytyksiä hyvälle yhteistyölle vanhempien kanssa. Psykologin on syytä selvittää oman työnsä luonnetta ja työmenetelmiä vanhemmille, jotta välttyttäisiin väärinkäsityksiltä, koska perheelle voi olla entuudestaan vierasta käyttää psykologin palveluita. Kulttuurintuntemus ja ns. kulttuuritulkin apu ovat hyödyllisiä. Samalla on vältettävä kulttuuristen yleistysten tekemistä, koska jokaisen lapsen ja perheen tilanne on joka tapauksessa erilainen.

Lapsen taustatiedoista ovat oleellisia mm. millainen on perheen rakenne, keitä osallistuu lapsen päivittäiseen hoitoon, milloin, miksi, mistä, miten ja keiden kanssa lapsi on tullut Suomeen, miten perhe on kotoutunut Suomeen, mitä kieliä lapsen arkeen kuuluu tai on kuulunut, millainen lapsen koulunkäyntihistoria on, pystyvätkö vanhemmat tukemaan lasta koulutyössä, miten lapsen arki rakentuu sekä mikä on vanhempien käsitys lapsen vaikeuksista, niiden syistä ja lapsen vahvuuksista.

Lasten ja vanhempien eritahtinen kotoutuminen tuo perheen dynamiikkaan omat ominaispiirteensä. Psykologin on hyvä huomata, että lapsi on saattanut - nopeimmin uuden kielen ja kulttuurin omaksuneena perheenjäsenenä - joutua vastuunottajan ja omien vanhempiensa opastajan rooliin hyvinkin nuorella iällä. Lasta ympäröivän yhteiskunnan (koulukaverit, opettajat jne.) odotukset ja vanhempien odotukset käyttäytymisen kulttuurisista koodeista voivat myös olla keskenään erilaiset ja aiheuttaa sekä lapselle että huoltajille ristiriitaisen tilanteen.

Maahanmuuttajataustaisten lasten arvioinnissa psykologin on syytä käyttää perinteisten tutkimusmenetelmien lisäksi tavallista enemmän myös muita menetelmiä. Näitä ovat edellä mainittujen lasten itsensä ja vanhempien haastattelujen lisäksi moniammatillinen yhteistyö ja mm.

todellisten koulu- tai oppimistilanteiden simulaatiot. Myös lapsen toiminnan observointi koulussa luokkatilanteissa ja välituntien aikana sekä päiväkodissa ohjatuissa toimissa ja vapaissa leikkitalanteissa on arvokas tapa hankkia tietoa. Psykologi voi tehdä myös kotikäyntejä nähdäkseen kuinka lapsi toimii kotiympäristössä.

Moniammatillinen yhteistyö on yksi monikulttuurisen psykologityön peruspilareista. Yhteistyötahoja voivat olla mm. päiväkodin henkilöstö, luokanopettaja, erityisopettaja, omankielinen opettaja, S2-opettaja, muut psykologit, sosiaalityöntekijä, nuorisotyöntekijä sekä mahdolliset hoitavat ja kuntouttavat tahot. Tarkoituksena on saada lapsesta tietoa mahdollisimman monelta taholta. Näin saadaan tietää, miten lapsi toimii eri tilanteissa ja erilaisten ihmisten kanssa, minkälaista apua ja tukea lapsi on saanut ja miten hän on siitä hyötynyt.

Maahanmuuttajalasten ja -nuorten tutkimisessa on otettava huomioon, että myöskään mikään lasten psykologinen testi tai menetelmä ei ole täysin kulttuurivapaa. Lasten normatiivinen kehitys on myös syntymästä lähtien sidoksissa kasvuympäristöön, harjoittelumahdollisuuksiin ja erilaisiin vanhemmuuden käytäntöihin. Esimerkiksi mahdollisia kehitysviivästymiä arvioidessa tulee selvittää, minkälaisia mahdollisuuksia lapsella on ollut harjoitella kyseisiä taitoja. Esimerkiksi jo pienten vauvojen motorinen ja kielellinen kehitys voi edetä eri tahtiin eri kasvuympäristöissä. Tämä pitäisi huomioida etenkin menetelmissä, jotka perustuvat tehtävien vaikeustason nousuun ja arvioinnin lopettamiseen kun epäonnistumisia on kertynyt peräkkäin tietty määrä. Psykologin voi olla hyödyllisempää teettää lapsella mahdollisimman paljon tehtäviä epäonnistumisista huolimatta, jotta käsitys lapsen todellisista kyvyistä tulisi esiin luotettavammin. Monikulttuuristen lasten kognitiivisen tason arvioinnissa suositellaan, että painotettavaksi yleensä testien ei-kielellisiä osioita, joissa etenkin tuottavaa kielitaitoa vaaditaan mahdollisimman vähän. Myös ns. kulttuurisensitiivisiin testeihin on kuitenkin syytä suhtautua varauksella. On tärkeää pohtia, miten tuttuja testaustilanne ja -materiaali ovat lapselle verrattuna suomenkielisten perheiden lapsiin. On myös arvioitava, miten mielekästä kunkin lapsen kohdalla on noudattaa testien aikarajoja ja tarkkoja instruktio-ohjeita. Mitä pidempään lapsi on asunut Suomessa ja ollut suomenkielisessä päivähoitossa ja/tai koulussa, sitä enemmän on mahdollista suhteuttaa lapsen suorituksia suomalaisiin normeihin, mutta niiden tulkinta on tällöinkin suhteutettava lapsen taustaan ja aikaisempiin harjoitusmahdollisuuksiin. Esimerkiksi Suomessa syntyneet lapset eivät koulun aloittaessaan ole automaattisesti kaksikielisiä (suomi + kotikieli), jos he eivät ole osallistuneet suomenkieliseen päivähoitoon tai olleet muuten kosketuksissa suomenkieliseen ympäristöön arjessaan.

Oppimis- ja kouluvaikeuksien sekä lapsen kielenkehityksen arviointitavan olisi ainakin osin oltava dynaaminen, jolloin arvioinnissa ei keskitytä pelkästään lapsen tämänhetkisen taito- tai kykytason selvittämiseen, vaan tutkitaan ennemminkin lapsen lähikehityksen vyöhykettä (Vygotsky). Tässä selvittelyssä voi käyttää dynaamisen arvioinnin menetelmiä sekä arvioitavan taidon pienimuotoista opetusta ja harjoittelua, jolloin saadaan kartoitettua lähikehityksen vyöhykettä. Tällainen arviointi on pedagogisesti validia, joten tuloksen perusteella voidaan tehdä suosituksia siitä, millä tavoin kyseistä lasta olisi hyvä opettaa.

Lapsen kielitaitoa selvitettäessä on huomioitava lapsen kokonaiskielitaito; mitä kieliä lapsi osaa ja mikä rooli näillä eri kielillä on hänen elämässään. Tärkeää on myös selvittää mm. mitä kieliä hän käyttää kenenkin kanssa, millaisia virikkeitä lapsi on saanut näillä eri kielillä ja mitä muutoksia

lapsen kielellisessä ympäristössä on tapahtunut. Lapsi on usein ensivuosinaan maahanmuuton jälkeen vaiheessa, jolloin suomenkielentaito ja sanavarasto ovat vasta kehittymässä ja oman äidinkielen taidon kehitys voi hidastua tai pysähtyä äidinkielen kieliympäristön ja virikkeiden supistumisen myötä. Tästä syystä testitehtävien ymmärtäminen voi olla lapselle vaikeaa kummallakin kielellä. Näin ollen myös lapsen kielenkehityksen ja kommunikaatiotaitojen arvioinnissa monipuoliset menetelmät, esimerkiksi leikin havainnointi vapaassa leikissä toisten lasten kanssa, lapsen oma spontaani tai ohjattu kerronta, ovat hyödyllisiä.

Projektiivisten testien käyttö ja tulkinta maahanmuuttajalasten kanssa on myös varsin haasteellista. Koska lasten kokemusmaailma poikkeaa usein varsin suuresti Suomessa kasvaneiden lasten tilanteesta, on tutkivalla psykologilla oltava kokemusta siitä, miten kyseisestä kulttuurista tulevat lapset yleisesti ottaen reagoivat tämäntyyliin testeihin. Tämä on syytä ottaa huomioon myös silloin, kun esimerkiksi Rorschachin testiä käytetään havaintokognitiivisena testinä eikä projektiivisena menetelmänä. Myös oma-aloitteisuus testitilanteessa ja psykologin kysymyksiin vastaaminen monisanaisesti voivat olla yhteydessä kulttuurisiin käsityksiin lasten roolista ja vuorovaikutuksesta aikuisten kanssa.

Parhaimmillaan maahanmuuttajataustaisen lapsen psykologinen arviointi on pitkäjänteistä ja prosessinomaista. Psykologi arvioi, miten lapsi kehittyy ja hyötyy erilaisesta tuesta, minkä jälkeen tilannetta arvioidaan uudelleen.

Tulkin käyttöön tutkimustilanteessa liittyy monia huomioon otettavia asioita (katso monikulttuuristen asiakastilanteiden yleisohjeet) ja siksi tulkin kanssa on hyvä keskustella etukäteen hänen roolistaan tutkimustilanteessa ja varmistaa tulkin ammattitaitoinen ote. Perheenjäsenen toimimista tulkkina tulee aina välttää. Lapsen ja perheen kannalta on hyvä, jos psykologin tapaamisiin voi tilata saman, jo tutuksi tulleen tulkin.

Psykologilla tulisi olla mahdollisuus tarvittaessa saada työnohjausta/konsultaatioapua maahanmuuttajataustaisten lasten tutkimuksen suunnittelussa, tutkimustulosten analyysissä ja johtopäätösten tekemisessä.

Suomen Psykologiliitto ry:n Monikulttuuripsykologian ammatillinen työryhmä

Suomen Psykologiliitto ry:n ja Suomen psykologinen seura ry:n asettama Testilautakunta

KIRJALLISUUTTA

Hautaniemi, P. (2004). Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa. Nuorisotutkimusseura, julkaisu 41/2004.

Maahanmuuttajalasten ja ”nuorten psykologinen arviointi koulumaailmassa (1999). Espoon, Helsingin ja Vantaan BACU- koulupsykologien työryhmä. Vantaan kaupunki.

Talib, M-T. (2002). Monikulttuurinen koulu. Haaste ja mahdollisuus. Helsinki: Kirjapaja.

Vierhaus, M., Lohaus, A., Kolling, T., Teubert, M., Keller, H., Fassbender, I., ... & Spangler, S. M. (2011). The development of 3-to 9-month-old infants in two cultural contexts: Bayley longitudinal results for Cameroonian and German infants. *European Journal of Developmental Psychology*, 8(3), 349-366.